

KALENDERÎ BİR SÛFÎ OLARAK BABA TÂHİRÊ URYÂN*

Haci SAĞLIK**

Öz

11. yüzyılın önde gelen mutasavvıflarından biri olan Baba Tâhirê Uryân (ö. 447/1055[?]), gerek fikirleriyle gerekse yaşantısıyla farklı bir tasavvufî eğilim sergilemiştir. O, bazen önemli bir sûfî; bazen giyimi ve yaşam tarzı ile kendini değersiz olarak topluma sunan ve bunu bir yaşam felsefesi haline getiren Kalenderî düşünce akımının öncüsü, bazen de Şîa eksenli heteredoks bir mezhep olarak kabul edilen Yâresânîliğin mukaddes bir ermişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu şekildeki çok yönlülüğü ile öne çıkan Baba Tâhir'in her şeyden önce kendisinden sonra bir tasavvufî ekol olarak sistemleşen Kalenderîliğin önemli bir temsilcisi hatta fikir babası olduğu kanaatini taşıyoruz. Buradan hareketle biz bu çalışmamızda bu iddiamızı Baba Tâhirê Uryân'ın eserlerinden ve yaşamıyla ilgili malûmâtlardan yola çıkarak ispatlamaya çalıştık. Bu temellendirmeyi yaparken bilhassa sosyal bilimlerin ve felsefenin temel yöntemleri olan anlama, yorumlama, mukayese etme ve değerlendirmeye dayalı bir metot izledik.

Anahtar Kelimeler: Baba Tâhirê Uryân, Kalenderîlik, Melâmiyye, Tasavvuf.

BABA TÂHIR URYÂN AS SUFIS OF QALANDARICAL

Abstract

Baba Tâhirê Uryân who is one of leading sufis of 11th century of the world of Islamic thought had exhibited a different mystical tendency both with his ideas and with his practical life. He would stand out as a prominent sufi, a leader of Qalandaris whom present to public a lifestyle that is far away from worldly desires and full of self-worthlessness in actions and in apparel, a saint of Yarsanian. We assert that with his multifaceted personality, Baba Tâhir is a prominent figure and in fact a prime mover of Qalandariyya which in fact systemized long after him. In this work, we have tried to prove our assertion on the basis of the knowledge of Baba Tâhirê Uryân's works and his practical life. In doing so, we used the basic methods of social sciences: understanding, criticizing, interpretation, comparison and evaluation.

Keywords: Baba Tâhirê Uryân, Qalandariyya, Melâmiyye, Mysticism.

Giriş

İslâmiyetin farklı inanç, din, kültür, sosyal yapı gibi unsurların hâkim olduğu alanlarda yayılmasıyla beraber tabîî olarak zamanla İslâmiyet çatısı altında farklı

Makale gönderim tarihi: 19.12.2017, kabul tarihi: 01.04.2018

Doi: 10.26791/sarkiat.368830

* Bu makale 14-17 Eylül 2017 tarihleri arasında düzenlenen Şarkiyat ICSS'17 Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde özet olarak sunulmuş olan tebliğin genişletilmiş halidir.

**Dr. Araştırma Görevlisi, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, hsaglik@cu.edu.tr/
hskakta@gmail.com

mezhep ve dinî anlayışlar da zuhûr etmiştir. Yine İslâm coğrafyasındaki mezhepsel ve siyasî çatışma ve savaşların getirdiği olumsuz atmosfer ortamı da insanları kurtuluş amaçlı farklı düşünce ve anlayışlara sevk etmiştir. Bu dinî anlayışlar siyasî, itikâdî, fikhî olabildiği gibi tasavvufî ve mistik de olmuştur ki bu mistik anlayışlardan biri de Kalenderîliktir. Farsçada dünya ve ahiret hayatını umursamayan, örf, adet ve toplumsal kurallara karşı ilgisiz olan hatta bundan zevk alan kişi, derviş anlamına gelen kalender kelimesinden türeyen Kalenderîlik, tasavvufî bir kavram ve olgu olarak İslâm tasavvuf anlayışı içerisinde XI. yüzyılda ortaya çıkıp XII. yüzyılda Cemâlû'd-Din-i Sâvî (ö. 1232-33) tarafından bizzât tesis edilen tasavvufî bir harekettir. Bu mistik akımın ön plana çıkan temel özellikleri, geleneksel toplumsal ve dinî yaşantıya aykırı bir düşünce ve yaşantıya sahip olması, dünyayı ve dünyevî olan hiçbir şeyi kayda değer görmeyip bunu da kendine has bir yaşam tarzı ve kılık kıyafeti ile yansıtmasıdır. Bütün bu farklı ve ilginç özellikleri ile Kalenderîlik, protest ve aykırı bir tasavvuf akımı, tarikat ve ekol¹ olarak karşımıza çıkmaktadır.

Geleneksel dinî ve sosyal yaşantıya aykırı bir mahiyeti olan böyle bir akımın İslâm coğrafyasında ve düşünce sisteminde zuhûr etmesindeki temel sâikler nelerdir? Genel itibariyle eski Hint ve İran dinleri, Melâmî düşünce ile İslâm coğrafyasında vukû bulan siyasal ve mezhepsel çatışmaların doğurduğu ortam Kalenderî düşüncenin ortaya çıkmasında ana etken olmuştur. Birkaç kişilik gruplar halinde gezip günlük gıda ihtiyaçlarını dilenerek temin eden; saç, sakal, kaş ve bıyık dâhil olmak üzere vücudundaki bütün kılları tıraş eden; ilginç kıyafetler giyen; hiçbir şeye aldırış etmeyen Kalenderîlerin bu mistik özellikleri onların eski Hint ve İran dinlerinin etkisinde kaldıklarını göstermektedir. Nitekim Kalenderîliğin zuhûr ettiği dönemde İran bölgesinde bu dinlerin pratik yaşam ve düşünce tortularının varlığı ve bazı Müslüman dervişlerin de Hindistan'a seyahâtleri esnasında Budist rahiplerle karşılaşmış olmaları bu iddiayı kuvvetlendirmektedir.²

Yerleşik, örf, âdet, gelenek ve göreneklere aykırı hareket eden, hatalarının yüzüne vurulması ve kınanmasıyla nefsinin ezileceğine ve bu şekilde doğru yola geleceğine inanan mistik bir eğilim olan Melâmî düşünce de Kalenderîliğin ortaya çıkmasında ve beslenmesinde önemli bir etken olmuştur.³ Bunların yanında, Kalenderîliğin ortaya çıktığı yüzyıllarda İslâm coğrafyasındaki, siyasî ve mezhepsel çatışmalar sonucunda ortaya çıkan buhranlı atmosferden kaçıp bir kurtuluş kapısı arama düşüncesi de mistik bir eğilim olan Kalenderiyyenin zuhûr etmesine sebep olan etkenlerden biri sayılabilir.⁴

Kalenderîliğin, kurucusu Cemâlû'd-Din-i Sâvî'den önceki döneminin en önemli ve ön plana çıkan temsilci ve fikir babalarından biri XI. yüzyılın önemli şair ve mutasavvıflarından olan Uryân, Hemedânî, Lorî gibi nisbelerle anılan Baba Tâhirê Uryân'dır. Onun kendi eserlerinde ortaya koyduğu fikirler ve yaşamında sergilediği mistik eğilim onun Kalenderî bir hayat felsefesi benimsediği ve pratik

¹ Bkz. Nihat Azamat, "Kalenderiyye", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, XXIV, s. 253.

² Bkz. Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûfilik Kalenderîler*, Timaş Yayınları, İstanbul 2017, s. 57-63.

³ Bkz. Nihat Azamat, "Kalenderiyye", s. 253.

⁴ Bkz. Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûfilik Kalenderîler*, s. 54-55.

ettiğini göstermektedir. Bu çalışmamızda, düşünce tarihimizde etkili olmuş bir mistik akım olan Kalenderiyyenin temel doktrin ve usûlleri genel itibari ile ortaya konulduktan sonra, bir mutasavvıf olarak Baba Tâhir'in Kalenderîliği ihtiva eden fikirleri ve buna yönelik yaşamı ele alınacaktır. Burada onun Kürtçe kaleme aldığı *Dubeyti*'lerinden ve Arapça yazdığı tasavvufî ve ahlâkî öğütler içeren vecizeler niteliğindeki *Kelimâtu'l-Qisar* adlı eserinden ve onun hayatı ile pratik yaşamıyla ilgili kaynaklardan hareketle onun Kalenderîliğini temellendirmeye çalışacağız. Böylece onun, Kalenderî bir sûfî olarak ortaya koymuş olduğu fikirleriyle bu akımın öncüsü hatta fikir babası olduğu düşüncesini ve iddiasını ortaya koyacağız. Bu şekilde, Baba Tâhir'in tasavvufî ve felsefesi açısından düşünce tarihimizdeki yeri ve önemini nedir? sorusu da cevap bulmuş olacaktır.

1. Kalenderiyyenin Temel Doktrin ve Esasları

Eski Hint ve İran dinleri ile felsefeleri ve melâmî düşüncenin tesiri altında ortaya çıkan Kalenderiyyenin bir bütün olarak en temel özelliği onun İslâm'ın ana akım düşünce ve erkânlarına farklı bir yaklaşım; hatta bir tepki mahiyetinde olmasıdır. Geleneksel dinî ve toplumsal düzen ile örf ve adetlere karşı takındığı farklı tavırlardan dolayı protest ve aykırı bir sûfî düşüncesi olarak nitelendirilen Kalenderiyyenin diğer mistik akımlardan mümeyyiz olan temel usûl ve erkânları nelerdir? Bu usûl ve erkânlar burada nasıl bir mahiyet arz etmektedir?

1.1. Fakr ve Tecerrüd Anlayışı

Kalenderiyyenin en temel doktrinlerinden biri 'fakr ve tecerrüd' düşüncesidir. Fakr, tasavvufî literatürde kulun Allah'tan başka hiçbir şeye muhtaç olmaması, dünyevî hiçbir şeye değer vermemesi, aşırı derecede fakir ve yoksul bir yaşam sürmesi anlamına gelir. Tecerrüd ise kulun, Allah'tan başka her şeyden kendisini soyutlayıp sadece O'na yönelmesi ve aynı zamanda hiç evlenmeyip bekâr bir hayat yaşama usûlünü ifade eder.⁵

Kalenderiyyedeki fakr ve tecerrüd doktrini 'kalender-قلندر' kelimesinin harfleriyle başlayan beş temel erkândan oluşmaktadır. Bunları Hatîb-i Fârisî, Cemâleddîn-i Sâvî'ye dayandırarak "kanâat-قناعت, lutf-لطف, nedâmet-ندامت, diyânet-ديانت ve riyâzet-رياضت" şeklinde sıralamaktadır.⁶ Kanâat, kişinin, ihtiyaçlarını asgari derecede karşılayabileceği mâddî imkânlarla yetinip bunun dışındaki şeylerden uzak durması, azla yetinip elindekiyle yetinmesi anlamına gelen rûhî bir erdemdir. Hatta tasavvuf ehline göre kişi, zarûrî günlük ihtiyaçlarını karşılayamadığı durumlarda bile sükûnet içerisinde bulunmalıdır.⁷ Sözlük manasında ihsân, yumuşak davranma, yardım, şefkat gibi manalara gelen lutf, tasavvuf literatüründe kulun, Allah'ın emirlerini yerine getirme ve günahlardan sakındırma durumu olarak kabul edilir.⁸ Nedâmet, kişinin bütün günah, hata ve yanlışlarından derin bir pişmanlık duyması, diyânet ise İslâm'ın emir ve yasaklarına riayet etmesi manasına gelir. Tasavvufun önemli esaslarından olan

⁵ Ethem Cebelioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul 2004, s. 204 ve 641.

⁶ Hatîb-i Fârisî, *Sîret-i Cemâleddîn-i Sâvî*, (*Kalendernâme-i Hatîb-i Fârisî yâ Sîret-i Cemâleddîn-i Sâvî*, içinde), Hamîd Zerrînkûb (tas.), İntişârât-i Tûs, Tahran 1362 (hş.), s. 83.

⁷ Kanâat kavramı için bkz. Mustafa Çağrı, "Kanaat", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, XXIV, s. 289-290.

⁸ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2016, s. 231.

riyâzet ise sözlük anlamı olarak terbiye etme ve eğitmek; tasavvuf literatüründe ise kişinin, nefsinin terbiye etme amacıyla kendisini meşru ve mübâh olan bazı arzu ve isteklerden mahrum etmesini; hatta değişik vesilelerle nefsinin eziyet etme yöntemini ifade eder.⁹

Fakr ve tecerrüd doktrinindeki temel felsefe kulun kendisini tamamen Allah'a adamaya olan iştiyâkıdır. Bu düşünceye göre, zevce ve çoluk çocuk da dâhil olmak üzere kulun sahip olduğu herhangi mâddî veya mânevî bir varlık onun, kendisini tamamen Allah'a adamasına mânî olabileceğinden Kalenderî dervişleri bunlardan uzak dururlar.¹⁰

1.2. Vahdet-i Vücûd Anlayışı

Kalenderîliğin düşünce esaslarından biri de esas itibariyle varlığı Allah'ın vücudunda 'bir' olarak telakki eden vahdet-i vücûd felsefesidir. Tasavvuf tarihinde Bâyezîd-i Bistâmî (ö. 234/848 [?]), Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 298/911) özellikle de "Ene'l-Hakk" tabiriyle ön plana çıkan Hallâc-ı Mansûr (ö. 309/922) gibi mutasavvıflar tarafından dile getirilen bu felsefe, ilk defa Muhyiddîn İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240) tarafından sistemleştirilerek bir ekol haline getirilmiştir.

Vahdet-i vücûd felsefesinin esası bizâtihi kâim olan varlığın (vücûd)- ki o varlık da Allah'ın vücûdudur- birliğine dayanır. Bu düşünceye göre Allah'ın varlığı eşyaya nisbetle bir ayna mesabesinde olup bütün eşya O'nda zahir olur. O, zâtı itibariyle değil, sıfat ve fiilleri itibariyle değişmeksizin bütün suret ve şahıslarda tecellî etmektedir. Yani Allah'ın zâtı dışında kalan mevcûdât da O'nun isim ve sıfatlarının tecellîsi ve zuhûrunu ifade etmektedir.¹¹ Bu şekilde varlığın birliğini esas alan vahdet-i vücûd felsefesi Kalenderî düşüncesinin de varlık anlayışını teşkil etmektedir.

1.3. Melâmet

Kınayanların kınamasından çekinmeden doğru yolda yürümek anlamına gelen melâmet kelimesinden türeyen Melâmiyye, bir yaşama biçimi mahiyetinde olup melâmet anlayışını benimseyip yaşayan bir tasavvuf anlayışıdır. Melâmet ehli ibadetini gizli tutar, günahlarını gizlemez; riyâdan ve kibirden şiddetle kaçınır, ihlâsa önem verir. Onlar, kusur ve günahlarının kınanmasından hoşlanırlar. Farzı terk etmemek, haramı işlememek şartıyla halkın kınamasına yol açan hususları bilerek yaparlar. Melâmî, yerleşik, örf, âdet, gelenek ve göreneklere aykırı hareket eder; hatalarını yüzüne vurularak ve kınanarak nefsinin ezeceğine ve böylece yola geleceğine inanır.¹² İşte bu şekildeki tasavvufî anlayışıyla melâmet, Kalenderîler için bir doktrin olarak kabul edilmiştir. Zira Kalenderîliğin felsefesinde de

⁹ Kalenderîlikteki fakr ve tecerrüd erkânının dayandığı beş temel usûl hakkında detaylı izah için bkz. Fârisî, *a.g.e.*, s. 83-87. Ayrıca bkz. Ocak, *a.g.e.*, s. 206-207.

¹⁰ Ebû Tâlib Mir 'Abdîmî, Mihrân Efşâri, *Âyîne-yi Kalenderî Muştemil ber Çehâr Risâle*, İntişârât-i Ferevân, Tahran 1374 (hş.), s. 34-35.

¹¹ İsmail Fenni Ertuğrul, *Vahdet-i Vücûd ve İbn Arabî*, Mustafa Kara (haz.), İnsan Yayınları, İstanbul 2008, s. 11-12. Ayrıca bkz. Ekrem Demirli, "Vahdet-i Vücûd", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, IVII, s. 431-435.

¹² Uludağ, *a.g.e.*, s. 242.

kınanma, kusurlarını ifşâ etme, yerleşik örf ve geleneğe aykırı gelen hal ve davranışlar sergileme anlayışı vardır.¹³

1.4. Kılık Kıyafet ve Aksesuarları

Kalenderîlerî düşünce ve sistemini benimseyenleri diğer tasavvufî zümrelerden ayıran en mühim özelliklerinden biri, onların kendilerine has kılık kıyafetleri, taşıdıkları aksesuarlar ve görünüşleridir. Kalenderîlerin kılık kıyafeti ve dış görünüşleri bizzât, toplumdan dışlanmayı, hor görülmeyi ve sosyal düzene aykırılığı ifade eden bir düşüncenin ürünü olmayı temsil etmektedir. Bu yönüyle Kalenderîler genellikle yarı çıplak bir elbise giyer; bazen de sırtlarına attıkları bir hayvan postuyla dolaşırlardı. Nitekim ilk Kalenderîlerden olan Baba Tâhir'in lakabının "çıplak-uryân", Derviş-i Âhû-pûş'un lakabının da "âhû-pûş" yani ceylan derisi giymiş kişi olması bu anlayıştan kaynaklanmaktadır. Ayrıca bazı Kalenderîlerin "cavlak" denilen kıldan dokunmuş bir yün giydiği bilinmektedir ki bunun için Arap coğrafyasında bunlara "Cavlâkiyye" de denilmiştir. Bu şekildeki ilginç ve aykırı kılık kıyafetin yanında Kalenderîler yanlarında bulduklarını bazı aksesuarlarla da farklılık arz etmişlerdir. Onlar, alet ve edevât niteliğinde yolculuk esnasında hem dayanmak hem de savunma amaçlı çomak denilen uzun bir asâ, yine yolculuklarda hem ateş için odun kırmak ve tehlike esnasında kendini savunmak için "teber" denilen küçük balta, gruplar halinde seyâhat eden Kalenderî zümreleri menzillerine yaklaştıklarında gelişlerini haber vermek amacıyla çalgı niyetiyle nefir de denilen boynuz taşırlardı. Ayrıca onlar, "keşkûl" veya "cüradân" denilen bir tür tas veya kase buldular ki bunlardan da diğer değişik ihtiyaçlarını gidermede faydalanırlardı.¹⁴

1.5. Çıhar Darb

Sözlük olarak dört usûl manasına gelen "çıhar darb", Kalenderîlerin saç, sakal, bıyık ve kaşlarını usturayla kazımasını ifade etmektedir. Temel felsefesi, sûfinin kendisini topluma çirkin ve bayağı gösterip, kınanmış ve değersiz bir varlık olarak sunması ve bu şekilde onun, nefisini terbiye etmesini sağlamak olan çıhar darb erkânı, Kalenderîliğin kurucusu Cemâlû'd-Dîn-i Sâvî'ye uzanmaktadır. Hatîb-i Fârisî'nin naklettiği bilgiye göre Sâvî, Şam'a geldiğinde bir arâmghâda Celâl-i Dergezînî adlı zâtı münzevî bir hayat yaşarken görür. Sâvî onu ilâhî aşkla münkeşif olmuş ve yüzünde parlayan nuruyla temaşa ettiğinde onun eline ve ayağına kapanır. Zira bu zât hem dünyevî hem de uhrevî her türlü iş ve meşguliyetten tamamıyla kendini soyutlamış ve aynı zamanda dış görünüş itibariyle de yarı çıplak, saç, sakalı, bıyığı ve kaşları kılsız bir vaziyette idi. Onun bu şekildeki münzevî yaşamına imrenen Cemâlû'd-Dîn-i Sâvî de onu taklit ederek baş ve yüzündeki kıllarını kazıtmıştır. Onun bu uygulaması müridlerini şaşırtmış ancak o, bunu, hakikat erbabının uygulaması olarak dünyadan el etek çekme şeklinde yorumlamıştır.¹⁵ Böylece bu uygulama zamanla Kalenderîler için bir doktrin haline gelmiştir.

¹³ Kalenderîliğin Melâmiyye ile ilişkisi için bkz. Muhammed Rıza Şefî'î Kedkenî, *Kalenderiyye der Târih*, İntişârât-i Sohen, Tahran 1387 (hş.), s. 32-33.

¹⁴ Bkz. Ocak, *a.g.e.*, s. 219-222; Sadullah Gülten, "Tahrir Defterlerine Göre Anadolu'da Kalenderîler ve Haydarîler", *Tarih Araştırmaları dergisi*, c. 31, sayı: 52, s. 37-38.

¹⁵ Bkz. Fârisî, *a.g.e.*, s. 56-60.

1.6. Seyâhat

Ortaçağda seyâhat etme hem tasavvuf mensupları hem de nazarî ilim tâlipleri için bir zarûret teşkil ediyordu. Tasavvuf ehli kişiler farklı bölgelerdeki önemli mutasavvıfları ziyâret edip onlardan manevî manada istifade etmek, mübârek beldeleri tanımak, nefsinin terbiye etmek, riyâzet yapmak, şöhretten kaçmak için bilinmeyen bir yere gidip tanınmayan biri olarak yaşama gibi nedenlerle seyâhat ederlerdi. Bunun yanında felsefî, dinî, beşerî ve diğer nazarî ile amelî ilimleri öğrenmek, bu alanlardaki önemli âlim ve bilginleri ziyâret edip ilminden yararlanmak ve sohbetlerinde bulunmak için de ilmî seyâhatler yapılırdı.¹⁶

Kalenderîler için seyâhat etme bir usûl ve erkân olarak kabul edilmiştir. Hatîb-i Fârisî, Cemâleddîn-i Sâvî'nin ifadesine dayanarak seyâhatın Allah'ın bir emri olduğunu belirtmekte ve Hz. Muhammed, Hz. İbrahim Hz. Musa gibi peygamberlerin hicretlerini delil olarak göstermektedir.¹⁷ Sâvî'ye dayanan bu usûle binâen Kalenderî dervişler, nefsinin terbiye etmek ve olgunlaştırmak sâikiyle özellikle yaz ayları boyunca gruplar halinde sürekli yolculuk eder ve gittikleri yerlerdeki Kalenderî zaviyeleri ziyâret ederlerdi.¹⁸

1.7. Dilenmek

Budist ve Maniheizt rahiplerinin yaptıkları gibi Kalenderî dervişler de yaz ayları boyunca yaptıkları seyâhatlerde uğradıkları yerleşim yerlerinde dilencilik yaparlardı. Fakr ve tecerrüd erkânının bir gereği olarak Kalenderîler, nefislerini aşağılamak suretiyle onu terbiye etmek için gittikleri yerlerde böyle bir yola başvururlardı. Bu usûl zamanla Kalenderîler için geçimlerini sağlamaya yönelik bir yöntem haline de gelmiştir.¹⁹

2. Baba Tâhirê Uryân ve Kalenderîlik

2.1. Baba Tâhir Uryân'nın Hayatı ve Eserleri

Bir şair, mutasavvıf ve aynı zamanda düşünür olan ve Baba, Uryân, Hemedânî, Lorî gibi lakap ve nisbelerle anılan Baba Tâhir, nisbelerinden biri olan Hemedânî'den de anlaşıldığı üzere İran'nın Hemedân şehrinde doğmuştur. Doğum ve vefat tarihleri hakkında kaynaklarda kesin bir bilgi yoktur; ancak onun Büyük Selçuklu hükümdarı Tuğrul Bey (ö. 447/1055) ile görüşmüş olması, İbn Sînâ (ö. 428/1037) ile çağdaş olması ve Kâkûyî Devletinin Hemedân hâkimiyeti döneminde (435/1043) yaşadığına dair bilgiler onun X. yüzyılın sonlarında doğduğu ve XI. yüzyılın ikinci yarısının başlarından (447/1055) sonra vefat ettiği anlaşılmaktadır.²⁰ Onun türbesi bugün İran'ın doğusunda bulunan Hemedân şehrinde bulunmaktadır.

¹⁶ Bkz. Süleyman Uludağ, "Sefer", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, XXXVI, s. 298.

¹⁷ Fârisî, *a.g.e.*, s. 53-54.

¹⁸ Ocak, *a.g.e.*, s. 226.

¹⁹ Ocak, *a.g.e.*, s. 228.

²⁰ Bkz. Tahsin Yazıcı, "Baba Tâhir-i Uryân," *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, IV, s. 370-371; Kadri Yıldırım, *Baba Tâhirê Uryân Hayatı, Görüşleri, Divanı*, Avesta Yayınları, İstanbul 2013, s. 20-22.

Baba Tâhir'in günümüze ulaşan eserlerini iki gruba ayırmak mümkündür. Bunlardan birincisi Arapça kaleme aldığı tasavvufî ve ahlâkî öğütler veren vecizeler niteliğindeki *Kelimâtu'l-Qisâr*, diğeri ise Kürtçenin Lorî lehçesiyle yazdığı kıta, gazel ve dubeytî niteliğindeki şiirleridir. Elli bâb ve dört yüz yirmi bir özlü sözden oluşan *Kelimâtu'l-Qisâr*'da Baba Tâhir, ilim, marifet, akıl, nefis, kalb, zühd, tasavvuf, tevhid, ubûdiyet vs. gibi tasavvufun temel kavramlarını ele almıştır.²¹ Bu eser üzerine Arapça ve Farsça olmak üzere şerhler yazılmıştır. Divan adı altında toplanan ve *Dubeytî* olarak da anılan şiirlerinde ise Baba Tâhir, genellikle aşk, tasavvuf, ahiret, tabiat gibi birçok konuyu ele almıştır.²² Baba Tâhir'in şiirleri başta İngilizce, Arapça ve Türkçe olmak üzere birçok dile çevrilmiştir.

2.2. Baba Tâhirî Uryân ve Kalenderî Görüşleri

XI. yüzyılın önemli mutasavvîf ve şairlerinden biri olan Baba Tâhir, eserlerinde ortaya koyduğu düşünce dünyasıyla Kalenderî bir tasavvuf felsefesine sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Onun Kalenderî düşüncesi ve yaşamı temel İslâmî ilkeler içerisinde dünya hayatına değer vermeyen, odak noktası ilahî aşk olup dinî ve kültürel değerlere aşırı aykırılığa ve marjinalliğe yönelmemiş saf ve mutedil bir Kalenderîdir.²³ Onun Kalenderî bir mutasavvîf olduğunu, kendisi için zikrettiği lakaplardan, eserlerinde ortaya koyduğu Kalenderî usûl ve erkânlarına dayanan düşüncelerinden ve amelî yaşamındaki uygulamalarından çıkarabiliyoruz.

2.2.1. İlgili Kavramlar

Baba Tâhir'in eserlerinde kendisi için kullandığı bazı kavram ve lakaplar onun Kalenderî düşünceye mensup bir mutasavvîf olduğunu göstermektedir ki bunlar; '*kalender, uryân, rind, baba*' olarak sıralanabilir.

a. Kalender: Sözlük anlamı olarak *ağır yük taşıyan* manasına gelen kalender, daha önce de belirttiğimiz üzere dünya hayatı ve dünyevî şeylere değer vermeyen, içinde yaşadığı toplumsal düzenin klasik inanç geleneklerine karşı çıkararak bunu kendine has kılık kıyafetler ile gündelik yaşam biçimine yansıtan kişilere denir.²⁴

Baba Tâhir, tarihte kendisi için 'kalender' ismini kullanan ilk kişi olarak bilinir. Bu durum, onun ilk Kalenderîlerden olduğunu da göstermektedir:

Mû ân rindum ke nâmim *qalender*,

²¹ Cevâd Maksûd, *Şerh-i Ehvâl-i Âsâr û Dübeytîhâ-yi Bâbâ Tâhir-i 'Uryân*, İntişârât-i Encuman-i Âsâr-i Millî, Tahran 1354 (hş.), s. 42.

²² Bazı kaynaklarda Baba Tâhir'in *Serencâm* adında bir eserinden de bahsedilmektedir. Bkz. Maksûd, *a.g.e.*, s. 88. Ancak *Serencâm*, bir yazara ait bir eser değil, Ehl-i Hakk mezhebinin kutsal metinleri mahiyetinde bir mecmûadır. Bu mecmûa, mezhebin kurucusu Sultan İshâk'a ait *Kelam* denilen sözler ile mezhebin diğer kutsal şahsiyetlerine ait- bunlardan birinin de Baba Tâhir Uryân olduğu iddia edilir- *Goftâr* denilen müteşekkil bir eserdir. Bkz. Şehrâm Recebzâde, *Terânehâ-yi Bâbâ Tâhir*, İntişârât-i Kadyânî, Tahran 1374 (hş.), s. 35-36.

²³ Kalenderî akımı ilk başlarda daha çok Melâmî düşünce içerisinde mistik özellikleri ile ön plana çıkan bir akım olarak ortaya çıkarken daha sonraki dönemlerde dinî ve toplumsal düzene aykırı nitelikleri ile nâm yapmıştır. Zamanla marjinal hale gelen bu akım mensuplarında ve bazı gruplarında genel İslâmî tasavvufî düşünce ve ahlâka aykırı düşünce ve uygulamalar da görülmüştür. Bundan dolayı ortaçağda Kalenderîlik ilk dönemlerdeki saf özelliğinden sıyrıldığından toplumun kendisine bakışı da olumsuz yönde değişmiştir.

²⁴ Bkz. Yıldırım, *a.g.e.*, s. 24.

Ne xân dîrum ne man dîrum ne lenger,
Çû roz âye begerdem girdê kûyet,
Çû şew âye be xiştân wanehem ser.²⁵

Ben bir rindim ki ismim *kalender*,
Ne bir evim var ne barkım ne de tekkem,
Gündüz olduğunda evinin etrafında dönerim,
Gece oldu mu başımı taşa koyarım.

Baba Tâhir, bu dörtlükte kalenderîliğini açık ve net bir şekilde tasvir etmektedir. Kalenderîliğin esaslarından olan herhangi bir dünyevî şeye sahip olmamak ve Allah'tan başka hiçbir şeye değer ve itibar etmemek düşüncesini de o, bu dörtlükte dile getirmiştir.

b. Uryân: Baba Tâhir için bir lakap olarak da kullanılan bu kavram, Arapçada çıplak manasına gelir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, Kalenderîleri diğer sûfî meşreplerden ayıran unsurlardan biri de dış görünüşe önem vermemeyi ve toplumsal düzene aykırılığı ifade eden onların kendilerine has kılık kıyafetleridir. Kılık kıyafet usûllerine uygun olarak, Kalenderîler yarı çıplak bir şekilde giyinirlerdi. Baba Tâhir'in de bu usûle dayanarak yarı çıplak bir şekilde dolaşmasından dolayı kendisine 'uryân' lakabı verildiği²⁶ rivayet edilmekle beraber o, kendi şiirlerinde de bunu bizzât ifade etmektedir:

Nezûnem rût û uryânım kî kerde?
Xwudem cellâd û bîcanem kî kerde?
Bide xençer ke tâ sîne kunem çâk,
Bebînem işq ber cûnem çi kerde?²⁷

Bilmem ki kim beni böyle *çırılçıplak* yaptı?
Kendim cellâdım, kim canımı almış ki?
Bir hançer verin sinemi yarayım,
Göreyim ki aşk canıma neler etmiş?

Dörtlükte görüldüğü üzere Baba Tâhir kendisini 'rût ve uryân' olarak tarif etmektedir ki bu da Kalenderîliğin yaşam tarzını yansıtmaktadır. Ancak onun için uryân lakabının kullanılması ve onun da kendini bu lakaba uygun görmesi durumu bazı araştırmacılar tarafından mecâzî anlamda dünyadan el etek çekme olarak da yorumlanmıştır.²⁸

---

²⁵ Baba Tâhirê Uryân, *Dubeytî*, Sabah Kara (haz.), Nûbihar Yayınları, İstanbul 2010, s. 24.

²⁶ Bkz. Nihat Azamat, "Kalenderîyye", s. 253.

²⁷ Baba Tâhirê Uryân, *a.g.e.*, s. 86.

²⁸ Konuyla ilgili görüşler için bkz. Yıldırım, *a.g.e.*, s. 16.

c. Rind: Sözlük anlamı bakımından Farsçada ‘kayıtsız, lâubâli’ gibi anlamlara gelen rind, halkın kendisi hakkında söylediklerine aldırmandan gönlünce hareket eden, dünyayı umursamayan, içi irfânla dolu olduğu halde bunu gizleyen, hiçbir dinî geleneğe bağlı kalmadan sadece Allah’a yönelen kişilere denir.²⁹ Kalenderî yaşam felsefesini yansıtan bu kavramı, bu minvalde Baba Tâhir’in de kendisini tarif ederken kullandığını görüyoruz:

Mû ân *rindum* ke nânim qalender,
Ne xân dîrum ne man dîrum ne lenger.³⁰

Ben o *rindim* ki ismim kalender
Ne evim barkım var ne de bir tekkem.

Başka bir dörtlükte de Baba Tâhir kendisini elinde kadeh olan isyânkâr bir rind olarak tarif etmektedir:

Mû ân *rindum* ke isyân pîşe dîrum,
Be destî camum û destî şîşe dîrum,
Eger tû bîgunehî rev melek şev,
Mû ez Hevva û Âdem rîşe dîrum.³¹

Ben o *rindim* ki isyânım var,
Bir elimde kadeh bir elimde şîşe var,
Eğer sen günahsız isen git melek ol,
Bende de Havvâ ve Âdem’den maya var.

Görüldüğü üzere Baba Tâhir bu dörtlükte de kendisini elinde kadeh, dünyaya isyan eden ve Âdem ile Havvâ’dan gelen bir beşer olması hasebiyle günah işleyebilen bir varlık olduğunu ifade ederek tipik bir Kalenderî felsefesini yansıtmaktadır.

d. Baba: Soy ve nesep bağlılığından ayrı olarak baba kavramı saygı, sevgi ve himaye etmeyi ifade etmektedir. Bu lakap değişik dönemlerde bazı inançlarda din önderleri için de kullanılmıştır. İslâm’ın ilk dönemlerinde bu lakabın kullanılıp kullanılmadığı hakkında kesin bilgi olmamakla birlikte X. yüzyıldan itibaren büyük şeyhler ve münzevî sûfiler bu lakab ile anılmıştır ki Baba Tâhir de bunlardan biridir.³² Daha sonraları Anadolu’da da yaygınlık kazanan bu lakap Ehl-i Hakk, Bektâşî, Melâmetî, Haydarî gibi tasavvuf anlayışlarının büyükleri ve

²⁹ Bkz. Mehmet Kanar, *Farsça-Türkçe Sözlük*, Say Yayınları, İstanbul 2010, s. 280; Uludağ, *a.g.e.*, s. 296-297.

³⁰ Baba Tâhirê Uryân, *a.g.e.*, s. 124.

³¹ Baba Tâhirê Uryân, *a.g.e.*, s. 139.

³² Bkz. Süleyman Uludağ, “Baba”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, IV, s. 365.

bilhassa Kalenderî şeyhleri için kullanılmıştır.³³ Zira Baba Tâhir'in de şiirlerinde kendisi için bu lakabı kullandığını görüyoruz:

Mû ez rûzê ezel tahîr bizadem,
Ez ân rû nâmim *Bâbâ* Tahîr hestem,³⁴

Ben ezelden beri tâhir doğdum,
Bu yüzden benim adım *Baba Tâhir*'dir.

2.2.2. Fakr düşüncesi

Daha önce de belirttiğimiz gibi, kulun Allah dışında hiçbir şeye muhtaç olmayıp mal, mülk, servet gibi dünyevî her şeyden el etek çekerek yoksul ve fakir bir yaşam sürmeyi ifade eden fakr düşüncesi, Baba Tâhir'in eserlerinde bariz bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. O, fakrı, bütün sebeplerden alakayı kesmek, hâlis fakiri ise Allah'tan başka hiçbir şeye sahip olmayan kişi³⁵ şeklinde tarif etmekte ve kendisini de fakir olarak tanımlamaktadır.

Nezûnî ey felek ke *mustemend* em,
Wa mû pur bed meke ke derdmend em.³⁶

Bilmez misin ey felek, ben *fakir* biriyim,
Bana böyle kötü davranma, ben dertliyim.

Aşağıdaki dörtlükte de Baba Tâhir kendisini hümâ kuşuna benzeterek vatanının dağlar olduğunu ve bu dünyada hiçbir mal, mülk ve varlığının olmadığını belirtmektedir ki bu da Kalenderî düşüncedeki fakr ilkesinin bir gereğidir:

Hümâyûn em serê kûhem veten bî,
Seyrê âlem kerdem her câ çemen bî,
Ne xûn dîrem ne mûn dîrem ne sâmûn,
Demê murden per û bâlem kefen bî.³⁷

Ben bir hümâ kuşuyum vatanım dağ başlarıdır,
Alem, seyr ederim her yer çimendir,
Ne evim var ne malım var ne bir zenginliğim,
Ölüm geldiği zaman kol kanatlarım kefendir.

³³ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 14-15.

³⁴ Baba Tâhirê Uryân, *a.g.e.*, s. 162.

³⁵ Baba Tâhirê Uryân, *Kelimâtu'l-Qisâr*, (*Şerh-i Ehvâl-i Âsâr û Dübeythâ-yi Bâbâ Tâhir-i 'Uryân* içinde, Aynu'l-Kudât Hemedânî'nin şerhiyle beraber), Cevâd Maksûd (haz.), İntişârât-i Encuman-i Âsâr-i Millî, Tahran 1354 (hş.), s. 581 ve 584.

³⁶ Baba Tâhirê Uryân, *Dübeytî*, s. 53.

³⁷ Baba Tâhirê Uryân, *a.g.e.*, s. 99.

2.2.3. İlâhî Aşk ve Tecerrüd Anlayışı

Fakr düşüncesi ile bağlantılı olup kişinin, Allah'tan başka her şeyden kendini soyutlayarak sadece O'na yönelmesi olan tecerrüd, ilâhî aşkın bir sonucudur. Tecerrüd anlayışı gereği olarak dünyevî olan her şeyden ilgi ve alakasını kesen kişi aynı zamanda ömür boyunca bekâr bir hayat yaşamayı da ilke edinip kendisini tamamen Allah'a ve O'na olan aşkına adanmış olur. Kişinin ömür boyunca hiç evlenmemesinin sebebi, nefisini yenmek ve böylece beşerî olan hiçbir şeye meyletmeme düşüncesidir. Zira Baba Tâhir'in, dünyayı, "insana nasip olup onun eline geçen ve böylece onu Allah'tan ğâfil eden ve nefse yakın olan ile nefsin kabul ettiği şey"³⁸ olarak tarif etmesinin sebebi de budur.

Hayatı boyunca hiç evlenmeyen Baba Tâhir, dünyevî olan her şeyden soyutlanarak tamamen kendisini ilahî aşka adanmıştır ki şiirlerinde onun en çok işlediği tema da budur. O, aşağıdaki dörtlükte kendisinin kimsesiz (*bîkes*) olduğunu; ancak kimsesizlerin kimsesi olarak Allah'ın varlığının kendisi için yeterli olduğunu belirtmektedir. Baba Tâhir, maşukunun sadece O olduğunu, yâri Allah olanın başka hiçbir şeye ihtiyacı olamayacağını ifade etmektedir.

Ey Xwudawendâ, be feryâdê dilum res,
Kesê bîkes tûyî men mânde bîkes,
Heme gûyend Tâhir kesî nedâre,
Xwuda yârê men e çi hâcetê kes.³⁹

Ey Allah'ım gönlümün feryadına yetiş,
Kimsesiz kaldım, kimsesizlerin kimsesi sensin,
Her kes diyor ki 'Tâhir'in kimsesi yok',
Yârim Allah'tır başka yâre ne hacet.

Aşağıdaki dörtlükte de Baba Tâhir, Allah'a olan hasret ve özlemini dile getirmektedir. Öyle ki O'ndan ayrı kalmasından yüreğinin acı ve ızdıraplarla dolu olduğunu, sinesinde ise adeta bir ateşin yandığını belirtmektedir.

Tenê mihnet keşî dîrum Xwedayâ,
Dilê hesret keşî dîrum Xwedayâ,
Zi şewqê mesken û warê xerîbî,
Be sîne âteşî dîrum Xwedayâ.⁴⁰

Bedenim çilekeştir ey Allah'ım!
Yüreğim hasretkeştir ey Allah'ım!
Gurbetin mesken ve diyarındaki derdinden

³⁸ Baba Tâhirê Uryân, *Kelimâtu'l-Qisâr*, s. 396 ve 398.

³⁹ Baba Tâhirê Uryân, *Dubeytî*, s. 31.

⁴⁰ Baba Tâhirê Uryân, *a.g.e.*, s. 11.

Sînemde ateş yanar ey Allah'ım!

Aşağıdaki beyitte de Baba Tâhir, şayet Allah'la beraber olmasa bu dünyada kendisini annesiz ve babasız bir çocuk gibi göreceğini ifade ederek kendisinin sadece O'na yöneldiğini belirtmekle kalenderî bir tavır ortaya koymaktadır.

Der în dinyâ yetîm em bî te güya,
Çû tîflê bî peder bî mâder hestem.⁴¹

Sensiz bu dünyada ben bir yetimim,
Annesiz ve babasız bir çocuk gibiyim.

Baba Tâhir *Kelimâtu'l-Qisâr*'da da Hakk'ın hakîkatı için tecerrüdü seçen kimse için hakîkatin bâki olacağını⁴² ifade ederek tecerrüdün kul için önemini belirtmektedir.

2.2.4. Melâmet Düşüncesi

Temel felsefesi, kişinin, kusur ve günahlarının kınanmasından, hor görülüp hatalarının yüzüne vurulmasından herhangi bir beis görmemesi hatta bundan hoşlanmasına ve böylece kişinin nefsinin dizginleyip terbiye edeceği, riyâdan ve kibirden soyutlanacağı anlayışına dayanan melâmet düşüncesi Baba Tâhir'in düşünce dünyasında önemli bir yer tutmaktadır.

Aşağıdaki dörtlükte görüldüğü üzere Baba Tâhir aşktan dolayı kendisini dertli, haysiyetsiz olarak tanımlamakta ve aynı zamanda insanların da kendisini nâmsız ve arsız olarak gördüğünü ifade ederek aslında âşık olan kişinin bunları önemsemeyeceğini belirtip klasik bir melâmet düşüncesini ortaya koymaktadır.

Dila weng im, dila weng im, dila weng,
Zi destum şîşeyê namûsê ber seng,
Heme wajen be mû: Bînâm û neng î,
Kesî ke aşiq e çîş nâm û çîş neng.⁴³

Ey gönül dertliyim, dertliyim, dertli,
Namus şîşesi elimden taşa düştü,
Herkes bana nâmsız ve arsız der,
Âşık olana nâm da nedir ar da ne?

Aşağıdaki dörtlükte de Baba Tâhir, dünya hayatı ve malının değersiz, insanın kalbindeki gam ve acıların ise ahiret hayatı için bir semere mahiyetinde olduğunu ifade ederek melâmî bir düşünceyi ifade etmektedir:

---

⁴¹ Baba Tâhirê Uryân, *a.g.e.*, s. 157.

⁴² Baba Tâhirê Uryân, *Kelimâtu'l-Qisâr*, s. 685.

⁴³ Baba Tâhirê Uryân, *Dubeytî*, s. 30.

Seraser malê dinya sûtênî bî,
Nezer ez malê dinya dûtenî bî,
Xem û derdê ke darî der dil îmrûz,
Beray rûzê heşr endûtenî bî.⁴⁴

Baştan aşağı, dünya malı yakmaya değer,
Göz dünya malına kapamaya değer,
Bugün kalbindeki gam ve keder,
Mahşer günü için toplamaya değer.

2.2.5. Vahdet-i Vücûd

Varlığı, özünde bir olarak telakki eden vahdet-i vücûd felsefesi ilk defa İbnü'l-Arabî tarafından tasavvufî bir felsefe olarak sistemleştirilmiştir; ancak ondan önce yaşamış olan Baba Tâhir'in eserlerinde de açık bir şekilde bu felsefe görülmektedir. Baba Tâhir'e göre her ne kadar varlık görünüşte çokluk ve farklılık arz etse de özünde her şeyin Allah'ın vücudunda vahdet oluşturduğunu aşağıdaki dörtlükte ifade etmektedir:

Be sehrâ bingerem sehrâ te wînem,
Be deryâ bingerem deryâ te wînem,
Be her câ bingerem kûh û der û deşt,
Nişanê ez qâmetê re'nâ te wînem.⁴⁵

Sahraya bakınca seni görüyorum,
Deryaya bakınca seni görüyorum,
Dağ, diyar, çöl, her nereye baksam
Hoş endamının bir alametini görüyorum.

Başka bir dörtlükte de Baba Tâhir, seven gönlü ile sevgiliyi, âşık ile mâşuku- ki âşık tasavvuf ehli, mâşuk ise Allah'tır- bir görerek varlığın birliği düşüncesini ortaya koymaktadır:

Eger dil dilber û dilber kudâm est,
Ve ger dilber dil û dilrâ çi nâm est,
Dil û dilber be hem âmîxte wînem,
Nezûnem dil ki û dilber kudâm est.⁴⁶

Şayet gönül yâr ise, o zaman yâr kim?

⁴⁴ Baba Tâhirê Uryân, *a.g.e.*, s. 120.

⁴⁵ Baba Tâhirê Uryân, *a.g.e.*, s. 41.

⁴⁶ Baba Tâhirê Uryân, *a.g.e.*, s. 13.

Şayet yâr gönül ise, o zaman gönlün ismi ne?
Ben gönül ve yâri bir olarak görüyorum,
Bilemiyorum gönül kim, yâr kim?

Aşağıdaki mısralarda da Baba Tâhir, vahdet-i vücûd anlayışındaki ‘mevcûdâtın Allah’ın isim ve sıfatlarının tecellîsi itibariyle ezeli olması⁴⁷ ilkesinden hareketle kendisinin de ezelden beri var olduğunu belirtmektedir:

Mû ez rûzê ezel tahîr bizadem,
Ez ân rû nâmim *Bâbâ* Tahîr hestem,⁴⁸

Ben ezelden beri tâhir doğdum,
Bu yüzden benim adım *Baba Tâhir*’dir.

Yine Baba Tâhir’in *Kelimâtu’l-Qisâr*’daki “hakîkata girmek hakîkattan çıkmakla, hakîkatten çıkmak da hakîkate girmekle olur.”⁴⁹ özlü sözü onun, varlığı bir olarak gördüğünü ortaya koymaktadır.

2.2.6. Seyâhat

İlim öğrenme, ziyâret, riyâzet gibi değişik vesilelerle yapılan ve Kalenderî düşüncesinin usûllerinden biri olan seyâhat anlayışını Baba Tâhir’in dizelerinde de görüyoruz:

Biwâcî ke çirâ te bîqerârî,
Meger perwerdeê bânê behârî,
Çirâ gerdi be kûh û deşt û sehrâ,
Bi cânê te nedârem ixtiyârî.⁵⁰

Dersin ki, neden kararsızsın?
Yoksa bahar rüzgarının eğiticisi misin?
Dağ, ova çöl, neden dolaşırsın?
Senin rûhunla hiçbir kararım yok.

Sonuç

Baba Tâhirê Uryân, İslâm düşüncesinin hâkim olduğu coğrafyada yetişmiş önemli şahsiyetlerden biridir. O’nu önemli ve etkili kılan husus onun ortaya koyduğu

---

⁴⁷ Bkz. Ertuğrul, *a.g.e.*, s. 11 ve 17.

⁴⁸ Baba Tâhirê Uryân, *a.g.e.*, s. 162.

⁴⁹ Baba Tâhirê Uryân, *Kelimâtu’l-Qisâr*, s. 412.

⁵⁰ Baba Tâhirê Uryân, *Dubeytî*, s. 111.

eserleri ve düşünce yapısıyla farklı bir sûfî portresi çizmesidir ki bunlardan biri de onun mistik Kalenderî akımına dair pratikleri ve düşünceleridir.

Bu çalışmamızda Baba Tâhir'in kendisinden sonra bir doktrin ve tarikat haline gelmiş olan Kalenderiyye düşüncesine ait görüşlerini ortaya koymaya çalıştık. Çünkü Baba Tâhir hem pratik yaşamıyla hem de eserlerinde ortaya koyduğu düşünce yapısıyla Kalenderî bir sûfî olarak öne çıkmaktadır. Öyle ki o, mevcut kaynaklar ışığında eserlerinde kendisini Kalenderî olarak niteleyen ilk kişidir. Bunun için Baba Tâhir'in Kalenderî düşünceye ait görüşlerini ortaya koyarak onun bu tasavvufî anlayışa karşı konumunu tespit etmek önemli bir husus idi. Hem amelî hayat tarzına ait bilgileri hem de eserlerinde ortaya koymuş olduğu düşünceleri Kalenderiyyenin temel düşünce ve usûlleri ile beraber okuduğumuzda Baba Tâhir'in Kalenderî bir mutasavvıf olduğu sonucuna vardık. Ancak onun Kalenderîliği daha sonraki yüzyıllarda bazı temel doktrinlerinin dışına çıkarak yozlaşan ve marjinal bir hale dönüşen bir Kalenderîlik değildir. Onun Kalenderîliği temeli ilahî aşk, fakr, tecerrüd, varlığın birliği gibi temel doktrinlere dayanan mistik bir düşünce sistemidir.

Baba Tâhir, Kalenderî bir sûfî olmanın yanında ünü çağını aşan *Dubeytî* adıyla bilinen ve Ömer Hayyâm'ı da etkilemiş olan meşhûr rubâî tarzı şiirleri ile ünlü bir şair; Yarîsânî mezhebinin mukaddes bir ermişi ve ortaya koyduğu ahlâkî görüşleri ile bir ahlâkçı mutasavvıf olarak kabul edilmektedir. Kalenderî sûfîliğini ortaya koyduğumuz Baba Tâhir'in düşünce tarihimizdeki yeri ve öneminin tüm boyutları ile ortaya konulması için onun diğer farklı yönlerinin de araştırılması elzemdir.

Kaynakça

- AZAMAT, Nihat, “Kalenderiyye”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, XXIV, ss. 253-256.
- BABA TÂHIRÊ URYÂN, *Dubeytî*, Sabah Kara (haz.), Nûbihar Yayınları, İstanbul 2010.
- _____*Kelimâtu'l-Qisâr*, (Şerh-i Ehvâl-i Âsâr û Dûbeytîhâ-yi Bâbâ Tâhir-i ‘Uryân içinde) Cevâd Maksûd (haz), İntişârât-i Encuman-i Âsâr-i Millî, Tahran 1354 (hş.).
- CEBELIOĞLU, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul 2004.
- ÇAĞRICI, Mustafa, “Kanaat”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, XXIV, ss. 289-290.
- DEMIRLI, Ekrem, “Vahdet-i Vücûd”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, IVII, ss. 431-435.
- ERTUĞRUL, İsmail Fenni, *Vahdet-i Vücûd ve İbn Arabî*, Mustafa Kara (haz.), İnsan Yayınları, İstanbul 2008.
- FÂRISÎ, Hatîb-i, *Sîret-i Cemâleddîn-i Sâvî*, (*Kalendernâme-i Hatîb-i Fârisî yâ Sîret-i Cemâleddîn-i Sâvî* içinde), Hamîd Zerrînkûb (tas.), İntişârât-i Tûs, Tahran 1362 (hş.).
- GÜLTEN, Sadullah, “Tahrir Defterlerine Göre Anadolu’da Kalenderîler ve Haydarîler”, *Tarih Araştırmaları dergisi*, c. 31, sayı. 52, ss. 37-38.

- KANAR, Mehmet, *Farsça-Türkçe Sözlük*, Say Yayınları, İstanbul 2010.
- KEDKENÎ, Muhammed Rıza Şefî'î, *Kalenderiyye der Târih*, İntişârât-i Sohen, Tahran 1387 (hş.).
- MEKSÛD, Cevâd, *Şerh-i Ahvâl û Âsâr û Dûbeytîhâ-yi Bâbâ Tâhir-i 'Uryân*, İntişârât-i Encuman-i Âsâr-i Millî, Tahran 1376 (hş.).
- MÎR 'ABDÎNÎ, Ebû Tâlib, Mihrân Efşârî, *Âyîne-yi Kalenderî Muştemil ber Çehâr Risâle*, İntişârât-i Ferevân, Tahran 1374 (hş.).
- OCAK, Ahmet Yaşar, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûfilik Kalenderîler*, Timaş Yayınları, İstanbul 2017.
- RECEBZÂDE, Şehrâm, *Terânehâ-yi Bâbâ Tâhir*, İntişârât-i Kadyânî, Tahran 1374 (hş.).
- ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2016.
- _____ “Baba”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, IV, ss. 365-366.
- _____ “Sefer”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, XXXVI, ss. 298-299.
- YILDIRIM, Kadri, *Baba Tâhirê Uryân Hayatı, Görüşleri, Divanı*, Avesta Yayınları, İstanbul 2013.
- YAZICI, Tahsin, “Baba Tâhir-i Uryân,” *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, IV, ss. 370-371.